

Rozbor básně *Ve vlaku* ze sbírky *Struny ve větru* Josefa Hory

Ve vlaku

Zelená, zelená světla,
v korunách stromů plá půlměsíc,
chladivě prchá tmy sprcha,
krok tanečnic,
půlměsíc.

Nebesa zelená, skleněná,
okna zavřená,
hlava ženy na polštář skloněná,
obrazy lásky, sen, souhvězdí,
souhvězdí
stříbrná písmena.

Zelená hvězda půlnoci,
půlnoci skleněný sklep,
domy dětí, dům nemoc
jdou, jdou a za nimi step,
step, step.

A na stepi, na stepi láska,
na stepi láska a chléb.
Step, láska, tma, chléb.

První strofa na mě působí velmi konejšivě. Zelená barva spolu s přírodními prvky, tedy stromy a půlměsícem, navozuje vlídnou atmosféru, doprovázenou krokem tanečnic, tedy jistým ladným aspektem. Balet bývá vnímán jako symbol estetičnosti, dokonalosti, je velmi příjemný na sledování. Naše pozornost je soustředěna nahoru, na koruny stromů a noční

oblohu, pravděpodobně brzy před rozbřeskem, na což odkazuje verš „*chladivě prchá tmy sprcha*,“ dávající nám najevo, že tma odchází a brzy přijde světlo.

Ve druhé strofě se opět setkáváme se zelenou barvou a naše pozornost je stále obrácena k nebesům. Už se však setkáváme s náznaky klesání, na což odkazuje sklánějící se hlava ženy, která tak obrací náš fokus směrem dolů. Celá tato strofa je velmi abstraktní, je zde zmiňována „*hlava ženy na polštář skloněná*,“ což si můžeme vyložit jako měsíc, který se sklání nad noční krajinou, polštáře tedy mohou být reprezentací kopců, nad nimiž se měsíc nachází. Tato hlava, sklánějící se na polštář, je obrazem lásky, sklání se nad polštář stejně jako se matka sklání nad spící dítě. Je to obraz velmi pokojný a konejšivý, také je zde popisováno: „*obraz lásky, sen, souhvězdí / souhvězdí / stříbrná písmena*.“ Hvězdy jsou poeticky přirovnávány ke stříbrným písmenům, která tvoří větší celek, tedy souhvězdí. Vzbuzuje to dojem magična, tajemná stříbrná písmena na obloze, která nejsme schopni rozklíčovat a mohou skrývat nejrůznější tajemství, tajemství vesmíru, lidské existence, času. Můžeme se na ně pouze dívat a obdivovat je, hledat v nich skryté významy a snažit se je interpretovat, stejně jako to děláme, když z uskupení hvězd tvoříme souhvězdí a jejich tvary připodobňujeme k věcem, které známe z běžného života, např. Velký vůz nebo Velká medvědice. Jejich význam si však můžeme jen domýšlet.

Razantní změna směru přichází ve třetí strofě, kdy se najednou namísto směrem k obloze díváme do sklepa. V prvním verši nás opět doprovází zelená hvězda, stále se tedy koukáme nahoru, nicméně hned v následujícím verši se naše pozornost stočí dolů. Dole už zůstáváme a sledujeme step a domy. Tato změna směrů je poměrně intenzivní, domy nás svým náhlým zjevem překvapí, doslova jako bychom právě spadli z oblohy na zem. Přichází střet s realitou, končí snění a idealizace budoucnosti. Vzhlížení směrem nahoru si můžeme asociovat se snílkovstvím a optimistickým pohledem na svět. Vybavuje se mi rčení „nevěš hlavu,“ které evokuje negativní význam tohoto aktu. Se skloněnou hlavou chodí smutní lidé, kteří se nekoukají kolem sebe a pohybují se pouze v zajetých kolejích. Tudíž pád z oblohy na zem vzbuzuje spíše negativní pocity, střet s ne až tak příjemnou, neidealizovanou realitou. Vlak jede a míjí „*domy dětí, dům nemocí / jdou, jdou a za nimi step / step, step*.“ Z těchto veršů na mě dýchá smutek, stísněnost, osamělost. Domy dětí působí nesprávně, jako by děti zůstaly opuštěny a obývaly samy jakési opuštěné budovy, zatímco je obklopují jen domy nemocí, možná nemocnice nebo domy prolezlé nemocemi a nemocnými, kterým není pomoci, a step. Rozlehlý opuštěný prostor, rovina bez lesů či většího osídlení, pouhopouhá samota. Vlak za sebou zanechává rozlehlou stejnorodou krajinu, kde nikoho nečeká nic hezkého ani převratného, pouze monotónní všednost a deprese.

Čtvrtá a nejkratší strofa se stále nachází na zemi, na rozdíl od třetí už však nedýchá tak ponurým dechem. Tato strofa je opět konejšivá, mluví se zde o stepi, lásce, chlebu a tmě. Spojení lásky a chleba evokuje domov, vracíme se k tomu, co věrně známe z historie, ke starým vesnickým tradicím, kdy se chlebem a solí vítali příchozí, chléb představoval hojnost a spokojenost, byl připravován s láskou pro blízké lidi, kteří jej s vděkem konzumovali. „*Step, láska, tma, chléb*,“ opět se objevuje tma zmiňovaná v první strofě. Do tmy se schovají

všechny nedokonalosti, zahalí vše, včetně toho špatného, čeho se děsíme. Tma je definitivní, spolehlivá, nic v ní nenajdeme, což může být uklidňující. Podobně jako spánek, kdy máme zavřené oči a skrýváme se před nebezpečími okolního světa. Na konci nemusí být nutně světlo, může namísto něj existovat i tma, stejně slibná a konejšivá.

Ačkoli se vlak v básni fyzicky nevyskytuje, je na něj odkazováno za pomoci rytmu. Ve třetí a čtvrté strofě je několikrát po sobě zmiňováno slovo *step*. Kumulace tohoto slova a jeho opakovaný výskyt v těsné blízkosti napodobuje zvuk jedoucího vlaku (*step, step, step, ...*). Následkem je silný rytmus básně, zprostředkovaný opakováním slova *step*. Rytmus je hluboký, pravidelný a monotónní. Může odkazovat na rytmus ubíhajícího času, který je také pravidelný, stálý, nezastavitelný. Stejně tak se jeví vlak, na nějž odkazuje název básně, nepřerušovaně jedoucí klidnou noční krajinou. Zvolený postup může odkazovat na rozlehlost krajiny, ve které se pohybuje. Vzhledem ke kontextu básnické sbírky, jež se tematicky několikrát zmiňuje o Rusku, se pravděpodobně jedná o ruskou tajgu, která je značně rozlehlá a je skrze ni vedena přes devět tisíc kilometrů dlouhá Transsibiřská magistrála. Vlak jede dlouho, plynule, stejnoměrně, bez jakýchkoli překážek a zastávek, což se projevuje na pomalém a klidném plynutí básně.

Prostor básně je nesmírně působivý, jelikož svou prezentací připomíná osu. Osa, kterou si představuji, je tvořena dvěma nekonečnými, vertikálním a horizontálním. Vertikální nekonečno se prostírá mezi zmiňovaným nebem a sklepem. Na nebe je odkazováno pomocí popisu nebeských těles, půlměsíce, hvězd, souhvězdí a nebes samotných. Sklep si představuji jako protipól nebes, prostor vyskytující se na povrchu země a pod ním. V takovém prostoru je temno a chladno, na rozdíl od oblohy, která je sice v noci temná, avšak je rozzářena hvězdami, souhvězdími a půlměsícem. Prostor nahoře se rozpíná do nezměrné výšky, která není ničím omezena. Stejně tak není ničím omezena hloubka sklepa, kterým pomyslná přímkou prochází. Horizontální nekonečno je představováno rozlehlou stepí, která též není z žádné strany omezována. Vlak sice může projíždět lesy, městy a vesnicemi, nicméně je vždy pouze mine a nenechá se jimi zastavit.

Výborným indikátorem plynutí času je zde hlavní předmět celé básně – vlak. Pohybuje se po rozlehlém, zdánlivě nekonečném prostoru, vstříc budoucnosti, o které zatím nic nevíme, nicméně od ní můžeme optimisticky očekávat pozitivní přínos. Čas pravidelně ubíhá, jako cestující můžeme z okénka pozorovat, jak nás rychle mívá, a zanechávat jej za sebou. Plyneme životem a čas, který právě máme, už nám nikdy nebude vrácen, nebudeme moci vystoupit z jedoucího vlaku a přežít, ani se najednou s vlakem vydat po stejné koleji zpět a ztracený čas opět objevit. Čas je nemilosrdný a my jsme pouhými jeho pozorovateli, poddanými. Na rozdíl od budoucnosti, na kterou se můžeme těšit, a přítomnosti, kterou právě prožíváme a stále ji můžeme ovlivňovat, minulost nezměníme, necháváme ji za sebou ve tmě, která je v básni tolikrát zmiňována. Před sebou i kolem sebe máme zvýšenou viditelnost, avšak za sebou zanecháváme pouze tmu a prázdnotu.

Ubíhající čas je zmiňován již v první strofě, „*chladivě prchá tmy sprcha*“. Zmíněná chladnost se pojí spíše s negativními pocity, chlad zpravidla není prezentován v pozitivních kontextech, vzbuzuje to dojem, že by nás mělo ubíhání času mrzet. Sprcha též odkazuje na rychlost, sprchová hlavice rozprskává vodu do různých stran, stejně tak se rozprskává nepolapitelný čas, který už nelze, stejně jako proteklou vodu, vrátit zpět. Právě smyslovost hraje v této básni výraznou roli, se speciálním fokusem na hmatový a zrakový vjem. První strofa v rámci zrakového vnímání sleduje zelenou, respektive zelená světla. Sleduje koruny stromů a planoucí půlměsíc, rozednívající se oblohu vnímá jako „*tmy sprchu*“ a ono mizení tmy připodobňuje ke kroku tanečnic. Z hlediska hmatu zde vnímáme chlad, opět zobrazený ve verši „*chladivě prchá tmy sprcha*“. Zvolené spojení slov v nás evokuje mrazivé pocity, představujeme si bílý či stříbrný půlměsíc, kdy i pouze jeho barva v nás vyvolává pocity chladu, spolu s tmou, která se typicky pojí s nocí a tím pádem i chladem, jelikož právě nesvítí slunce. Slovo pohybu *prchá*, může též vyvolat chladivé pocity, když si představíme vlak, rychle uhánějící studenou, temnou noční krajinou, jak proráží studený vzduch a řítí se kupředu.

Druhá strofa opět komentuje zelenou barvu, zmiňuje metaforicky hlavu ženy, jak je již nadneseno v předchozích odstavcích, která může odkazovat na měsíc. Funguje zde tedy opět přirovnání na základě zrakového vjemu. Uvedeno je též souhvězdí, přirovnáváno ke stříbrným písmenům, což opět dokazuje důraz na smyslové vnímání převážně prostřednictvím očí.

Výjimkou není ani třetí strofa, opět zmiňující zelenou barvu, tentokrát spojenou s hvězdou. Silně zde funguje představivost a metaforika, zmiňovaný sklep, domy dětí a domy nemocí snad fyzicky neexistují, nicméně též svědčí o silné zrakové sugesci, stejně jako několikrát opakovaná *step*. Sklo, „*skleněný sklep*“, zde z hmatového hlediska působí křehce, zranitelně, může však působit naopak i tvrdě a chladně. Smyslovost funguje též ve čtvrté strofě, kde čtenáře opět upoutá již dříve adresovaná *step* spolu s vizualizací chleba a tmy.

Jazyk, kterým je báseň psaná, je jednoduchý, nijak přehnaně zdobný ani poetický, obsahuje však pár poetických obrátů jako *prchá* namísto např. *utíká* nebo *mizí*, *plá*, či *nebesa*. Objevuje se zde zvukomalebnost, velmi zřetelná v první strofě: „*chladivě prchá tmy sprcha*“ vyvolává sluchový dojem z pomyslné padající vody, plynoucí kolem nás. Ve druhé strofě jsou verše zakončeny koncovkou *á*, slova se na konci intonačně prodlužují a umožňují tak lepší návaznost na nadcházející verš, zároveň dávají dojem zpomalení, jelikož se slova líně táhnou, namísto kdyby byly použity výrazy krátké a úsečné. S větší úsečností a dynamičností se setkáváme ve třetí, a především ve čtvrté strofě prostřednictvím opakování slova *step*, které působí velmi naléhavě.

Výrazným prvkem básně je barevná symbolika, především tedy symbolika zelené barvy. Ta je asociována s harmonickými pocity a mívá uklidňující efekt. Zelená je barvou klidu, naděje, rovnováhy a přírody. Vzbuzuje v nás klid a lásku, dává nám víru a naději, že se vše obrátí k lepšímu. Stejně jako vlak, směřující kupředu, vstříc neznámé, avšak vzrušující

budoucnosti. Stříbrná barva zde reprezentuje magično, je úzce spjata s měsícem, projevuje se jako velmi jasná a výrazná. Stříbrný svit působí magicky a tajemně. V básni se pojí s hvězdami přirovnávanými k písmenům.

- určitě vnímavé pozorování, ale ne podle schématu, který byl závazný: subjekt, prostor, čas, proto prosím přepracovat